

INTEGRIRANO ZAPOSLOVANJE V ZAVODU ZARJA KOT OBLIKA VEČJE KVALITETE ŽIVLJENJA OSEB PO HUDI POŠKODBI MOŽGANOV

Renata Levičnik

IZVLEČEK

Delo je najboljši zdravnik, kar nam jih je dala narava (Gallen), zato je delo primeren in uspešen način kako priti do večjega zadovoljstva posameznika po hudi poškodbi možganov. Prispevek predstavlja Zavod Zarja (poslanstvo, programe in načine dela), osredotočen pa je na delo kot vrednoto za uporabnika, ki je vključen v program zavoda ter iskanje novih oblik in možnosti za delo. V nadaljevanju je opisano integrirano zaposlovanje kot ena izmed oblik večje samostojnosti in vključevanja posameznika v življenjsko okolje, kjer se uporabnik Zavoda Zarja za nekaj ur na dan vključi v delo podjetja.

Ključne besede: integrirano zaposlovanje, poškodba možganov, delo, samostojnost, kvaliteta življenja

INTEGRATED EMPLOYMENT IN THE INSTITUTE ZARJA AS A FORM OF A HIGHER LIFE STANDARD FOR PEOPLE AFTER A SEVERE BRAIN INJURY

ABSTRACT

Work is the best doctor the nature has given to us (Gallen). For that reason work is an appropriate and successful way to reach higher satisfaction of people after a severe brain injury.

This contribution presents the Institute Zarja (tasks, programmes and way of work) with focus on work as a value for the user joined in the programme of the institute and the search for new forms and possibilities of work. Further the integrated employment, where the user of the Institute Zarja is integrated into the work of a firm for some hours a day, is described as one of the ways to reach higher independence and integration of an individual into the environment.

Key words: integrated employment, head injuries, work, independence, quality of life.

Renata Levičnik, dipl. del. ter.
Zavod za varstvo in rehabilitacijo
po poškodbi glave Zarja
Kunaverjeva 14
1000 Ljubljana

Renata Levičnik, OT
Institute for Guardianship and Rehabilitation
after Head Injuries
Kunaverjeva 14
1000 Ljubljana

UVOD

Nezgodni poškodbi možganov lahko v zadnjih letih rečemo kar tiha epidemija. Postala je eden od najpogostejših vzrokov smrtnosti, obenem pa je veliko preživelih, ki potrebujejo kompleksno rehabilitacijo. Trajne posledice po poškodbi možganov so zelo raznolike ter prizadenejo celostno delovanje poškodovanca, saj posegajo na področje čutno – gibalnih, kognitivnih in govorno jezikovnih sposobnosti, povzročajo pa tudi čustvene in psihosocialne motnje(1).

Najbolj ogrožena skupina so mladi, kolesarji in motoristi, stari med 15 in 40 let. Najpogostejši vzrok je prometna nesreča (50 – 60 %) kot posledica prehitre vožnje, vožnje pod vplivom alkohola, nasilje, uporaba strelnega orožja in športne poškodbe. Razmerje med poškodovanimi moškimi in ženskami je 3 : 1, in sicer zaradi načina življenja, želje po hitrosti, adrenalinu ipd. Največji del poškodovanih predstavlja skupino oseb v najbolj aktivnem in ustvarjalnem življenjskem obdobju, ko poškodba in njene posledice onemogočajo uresničitev zastavljenih življenjskih ciljev (2).

Za večino ljudi je delo center njihove identitete in obstoja. Osebe, ki so imele poškodbo glave, imajo težave z vračanjem na delo, lahko se celo niso sposobne vrniti na delo ali pa niso sposobne doseči stanja pred poškodbo (3).

Delo je ocenjeno kot najpomembnejša pot za vključevanje invalidov v življenje. Delo oziroma zaposlitev ni pomembno le zato, ker pomeni vir za pridobivanje sredstev za življenje, ampak tudi zaradi svoje socialne in psihološke vrednosti. Ljudje, ki niso zaposleni, so pogosto stigmatizirani kot manj pomembni oziroma manj vredni člani družbe.

Rehabilitacija postaja bolj usmerjena k uporabniku, v zaposlitev, več je zahtev po merjenju njene učinkovitosti. Rehabilitacija se iz rehabilitacijskih institucij, v katerih so se invalidi usposabljali v izoliranem, nenaravnem okolju, seli v konkretna delovna in življenjska okolja (4).

Oseba, ki dela v varovanem okolju, med ljudmi, ki jo razumejo, spodbujajo, ji pomagajo, jo imajo radi, je uspešna in zadovoljna pri svojem delu.

Vprašanje pa je, kako bi se ista oseba znašla v konkretnem delovnem in življenjskem okolju, kjer je toleranca ljudi do oseb s različnimi potrebami drugačna, nižja, in kakšna bi bila njena uspešnost pri delu.

Zavod za varstvo in rehabilitacijo po poškodbi glave Zarja

Oktober 1993 je bil v Ljubljani ustanovljen Zavod Zarja, dnevno varstveni center, namenjen osebam, ki so utrpeli hudo poškodbo možganov za:

- nadaljevanje primarne rehabilitacije,
- razvoj in vzdrževanje najboljšega možnega stanja,
- vključevanje v okolje,
- kakovostno življenje,
- preventivno delovanje v širšem okolju.

Program

Dnevni program poteka v **rehabilitacijski in delovni enoti**. Vanj je vključenih 43 uporabnikov.

Celoten rehabilitacijski program sestavljajo storitve vodenja, varstva in zaposlitve pod posebnimi pogoji, nega, psihosocialna rehabilitacija, nevrofizioterapija, delovna terapija ter socialno pedagoški in specialno pedagoški program.

Redno potekajo študijski krožki, organiziran je družabni program, izleti ...

Poleg vsega naštetega Zarja:

- nudi pomoč družini,
- organizira letni tabor,
- izpelje novoletni ples v Festivalni dvorani v Ljubljani,
- izvaja preventivne programe,
- deluje pri obveščanju javnosti.

V **bivalni enoti** (institucionalni program) živi 8 stanovalcev, namenjena pa je predvsem doseganju večje stopnje samostojnosti in enakovrednega vključevanja v družbeno okolje ob podpori organizirane strokovne pomoči.

PREDSTAVITEV PRIMERA

Zavod Zarja in integrirano zaposlovanje

V letu 2004 je tako imenovano INTEGRIRANO ZAPOSLOVANJE steklo tudi v Zavodu Zarja kot ena izmed oblik večje samostojnosti in vključevanja v življenjsko okolje, kjer se uporabnik za nekaj ur na dan vključi v delo podjetja.

Med cilji Zavoda Zarja je čim večja socialna vključenost posameznika v okolje. Načinov za čim boljšo socialno vključenost je več, med njimi je gotovo pomembno primerno delo. Delo ima za človeka veliko vrednost in je tudi eden od dejavnikov, ki zagotavljajo in ohranjajo človeško dostojanstvo. Program Zavoda Zarja zagotavlja primerno obliko vključevanja oseb s poškodbo možganov v delo, vendar nekateri posamezniki zmorejo več, zato je prav, da se ti posamezniki, ki to zmorejo in želijo, vključijo v redna delovna okolja in tam opravljajo dela, ki so zanje primerna in za katera se usposobijo.

Z vključitvijo v redno delovno okolje:

- si posameznik pridobiva nove socialne izkušnje,
- se mu izboljšuje komunikacija,
- pridobiva na boljši samopodobi,
- večja svojo avtonomijo,
- sprejema odgovornost za svoja dejanja,
- se spreminjajo delovne navade,
- si ohranja človeško dostojanstvo.

Cilj integriranega zaposlovanja v Zavodu Zarja je bil v redno delovno okolje vključiti za začetek enega uporabnika.

Primer:

Uporabnik T. U. si je maja 1994 pri padcu z motorjem poškodoval glavo. Brez čelade se je poskusno peljal od doma k sosedu in na tej kratki razdalji padel ter z glavo udaril ob rob pločnika ter utrpel hudo poškodbo možganov. Tri mesece je bil v komi, sledilo je zdravljenje v Kliničnem centru in nadaljevanje rehabilitacije na Inštitutu Republike Slovenije za rehabilitacijo v Ljubljani.

V Zarjo se je vključil januarja 1996 leta.

T. U. je pri vključitvi imel težave na kognitivnem področju (s spominom, zmanjšano koncentracijo), težave pri izvršilnih funkcijah (načrtovanje, organizacija aktivnosti, reševanje problemov, dojemanje zaporedij,..), afazijo (težave pri poimenovanju stvari, napačna uporaba

besed), težave pri sprejemanju sebe in situacije kot take in težave pri vključevanju v skupino. V vseh letih je bil vključen v programe, ki se izvajajo v Zarji in z leti se je pokazal napredek. Leta 2003 je v testu COPM med drugim izrazil tudi željo, da bi nekaj delal »zunaj« našega zavoda. Ideja o vključevanju posameznikov v redno delovno okolje ni nova, je pa bil izziv najti primerno delo in delovno okolje za osebo po poškodbi možganov. Glede na napredek, ki ga je dosegel v teh letih in njegovo veliko željo ter s tem tudi motivacijo, se je začelo iskati primerno organizacijo, ki bi bila pripravljena na sodelovanje. Ideja se je predstavila tudi uporabniku T.U. in vseskozi je sodeloval z željami, mnenji.

V sodelovanju z organizacijo, se je skupaj z uporabnikom dogovorilo za 3-4 urno dnevno delovno obveznost v dopoldanskem času in eno soboto mesečno. Po dogovoru in vseh formalnostih je bila predstavitev Zavoda Zarja in kaj je poškodba glave za vse zaposlene v enem večjih trgovskih centrov v Ljubljani. Veliko teže je predstavitvi dal uporabnik T.U., ki se je zelo lepo in uspešno predstavil sam, za kar je bilo namenjeno nekaj obravnav v delovni terapiji.

V oktobru 2004 se je začelo uvajanje v delo na vrtnem oddelku trgovskega centra. Težko je bilo oceniti, koliko časa bo uporabnik potreboval celodnevno strokovno podporo, nudili naj bi mu jo, dokler bi bilo to potrebno. Pod tem je mišljeno, da je delovni terapevt z njim na delovnem mestu, z njim dela, mu pomaga pri reševanju nastalih zapletov, ga vzpodbuja k čim večji samostojnosti, uči načrtovanja dela, končanja aktivnosti, ... Presenetljivo se je uporabnik zelo hitro znašel, maksimalno podporo pa je imel tudi s strani zaposlenih na oddelku. Tako se ga je po nekaj dneh začelo za krajši čas (20 – 30 min) puščati samega. Čas samostojnosti je bil vedno daljši, po tednu dni je začel delati samostojno po navodilih zaposlenih.

Med njegove delovne naloge spadajo naslednja opravila:

- transport stojala s cvetjem,
- razpakiranje lončnic iz celofana,
- dolaganje lončnic na stojala,
- dolaganje lončnic na police,
- pospravljanje transportnih polic,
- pospravljanje transportnih polic,
- lepljenje deklaracijskih nalepk,
- čiščenje lončnic (listi, cvetovi),
- pospravljanje darilnega programa,
- brisanje prahu s polic,
- urejanje zunanjega vrta,
- zalivanje rož,
- odvoz prazne embalaže,
- kontaktiranje s stranko,...

Delo je moral obvladati do te stopnje, da ga je samostojno, korektno in zanesljivo opravil v skladu z navodili zaposlenega.

Še nekaj časa se je delovni terapevt u uporabnikom T.U. slišal vsak dan po končani službi, nato pa sta se dogovorila, da enkrat tedensko, po potrebi večkrat, pride v Zarjo in se pogovorita o tednu, kaj je delal, kako mu je šlo, kako se razume z ostalimi, ali je zadovoljen,.... To vodenje lepo teče in po letu in pol so vidni rezultati.

Razprava

Pri oblikovanju primerne programa delovne terapije je potrebno natančno opredeliti probleme uporabnika, definirati sposobnosti, ki jih želimo spodbujati, videti uporabnika kot celoto ter izhajati iz njegovih želja in potreb. Tu je naloga delovnega terapevta, da pomaga posamezniku odkriti njegove dobre in močne strani, ki vodijo do uspešnega in zadovoljnega človeka.

Primer uporabnika T.U. je pokazal, da je integrirano zaposlovanje primerno tudi za osebe po poškodbi možganov.

Uporabnik je zelo uspešen, dobro se razume z zaposlenimi, delovne naloge mu ne predstavljajo težav. Postal je bolj zadovoljen sam s seboj, ker ima pred seboj nove možnosti, nove izzive, drugačno samostojnost ter priložnost za osebno rast.

V letu 2005 se je na podoben način vključil še en uporabnik v drugo delovno organizacijo, kjer je zadovoljen in uspešen.

V letošnjem letu pa sta v istem trgovskem centru kot prvi uporabnik, začela delati v okviru integrirane zaposlitve še dva uporabnika, ki si delita eno delovno mesto, to pomeni, da eden dela v ponedeljek, sredo, petek, drugi pa v torek in četrtek.

Ker je vsak osebnost zase, je za vsakega potrebno izdelati individualni načrt vključevanja v integrirano zaposlitev ter kakšno strokovno podporo, vodenje in pomoč rabi.

Delovni terapevt spremlja uporabnikove sposobnosti dela in vse aktivnosti, ki so povezane z delom preko celega dne ter upošteva vse motorične, kognitivne in psihosocialne posebnosti, ki so posledica poškodbe možganov.

ZAKLJUČEK

Invalidnosti ne smemo enačiti z nezmožnostjo za delo, ampak zagotavljati pogoje, da se invalidi zaposlijo na kakršen koli način, ker je zaposlitev (delo) najboljšo varovalo pred socialno izključenostjo. In pred večino oseb, ki so imele hudo poškodbo možganov, je še celo življenje.

Zaposlovanje pod posebnimi pogoji je v nekaterih državah še vedno eden izmed ključnih ukrepov za spodbujanje zaposlovanja na odprtem trgu dela in ta oblika je vedno bolj namenjena težjim invalidom. Tak način zaposlovanja ima dva cilja: omogočanje produktivnega in plačanega dela v okolju, kjer bodo invalidi uspešni in zadovoljni, ter navsezadnje tudi možnost zaposlitve na odprtem trgu dela. V prihodnosti se pričakuje, da se bodo pojavljale oblike, ki bodo na eni strani bolj tržno usmerjene, na drugi strani pa bolj socialne in namenjene tistim, ki se ne morejo zaposliti na odprtem trgu dela zaradi stopnje in vrste invalidnosti.

Prav med te slednje se pogosto uvrstijo osebe po hudi poškodbi glave. Želja, da bi bili taki kot pred nesrečo, je prisotna pri vseh, pojavljajo se tudi cilji, želje, ki so v večini primerov neustrezni oziroma nerealni.

Gledanje na posameznika iz vseh treh nivojev (oseba, okupacija, okolje), interakcije med njimi ter upoštevanje želja posameznika, so ključnega pomena za zadovoljstvo osebe po hudi poškodbi možganov in uspešno rehabilitacijo. Delo je primeren in uspešen način kako priti do zadovoljstva posameznika. Delo velikokrat jemljemo za nekaj samoumevnega, a za uspešno delovanje so potrebni tako posameznik z vsemi svojimi sposobnostmi, primerno okolje in izbira primerne okupacije.

LITERATURA

1. Dougherty P.M. Priročnik za kognitivno rehabilitacijo: dinamično ocenjevanje odraslih s poškodbo možganov. Ljubljana:Inštitut Republike Slovenije za rehabilitacijo, 2000.
2. Zavod Zarja.(2003).Brošura ob 10. obletnici delovanja Zavoda Zarja v Ljubljani. Zavod za varstvo in rehabilitacijo po poškodbi glave, Zarja.
3. Chappel, Higham, McLean. An occupational Therapy work skills assesment for inviduals with head injury. Canadian Journal of Occupational Therapy. 2003:Vol.163 (3): 163 – 168.
4. Uršič C. Zaposlovanje invalidov v Evropski uniji in Sloveniji.Defectologica Slovenica. April 2003:Vol. 11(1): 39 -56.